

A TÖRTÉNELEM TÁRGYLEMEZÉEN

Akram Khan: Xenos

Festspielhaus Sankt Pölten
2018. május 17.

A világhírű táncos-koreográfus, AKRAM KHAN neve jól ismert a magyar közönség előtt is: társulata többször is szerepelt Magyarországon (2002 – *Kaash*,¹ 2006 – *MA*,² 2009 – *bahok*,³ 2011 – *Vertical Road*,⁴ mindannyiszor a Trafó – Kortárs Művészetek Házában). Így itthon is közérdeklődésre tarthat számot a hír, hogy a júliusban negyvennegyedik évét betöltő Khan idén előadóként visszavonul. *Xenos* című szólója, mellyel 2018 során világszerte búcsúzik, Magyarországon nem, de egyes szomszédos országokban látható volt – e sorok írójának az ausztriai Sankt Pöltenben⁵ volt szerencséje megtekinteni.

Három évtizedes (!) pályafutással a háta mögött a bangladesi származású, de már Nagy-Britanniában született művész egyike napjaink legismertebb nemzetközi táncos-koreográfus csillagainak. Khan tanulmányait hét évesen kezdte: az indiai *kathak* táncstílus elsajátításába fogott, az Angliában működő nagymester, PADMASHRI PRATAP PAWAR tanítványa lett. Színpadi bemutatkozására négy évvel később került sor, amikor a TARA RAJKUMAR alapította Akademi (akkor: Academy of Indian Dance) *A dzsungel könyve* előadásában mutatkozott be. A világhírű küszöbét 1987 jelentette, amikor beválogatták a PETER BROOK rendezte *Mahabharata* című, a 20. századi színházművészet egyik mérföldköve éveken át turnézó előadásába.

Kortárs táncműveit Nagy-Britanniában kezdte, majd a világhírű flamand művész, ANNE TERESA DE KEERSMAEKER brüsszeli társulatahoz csatlakozott,⁶ ahol első szóló műveivel is jelentkezett. Az előadóként

¹ <http://www.akramkhancompany.net/productions/kaash/>

² http://trafo.hu/hu-HU/program_540

³ http://trafo.hu/hu-HU/program_1688 Ld. még: Králl Csaba: Kétszázados klubja. *Balkon* 2009/11,12., 56-58.

⁴ http://trafo.hu/hu-HU/vertical_road

⁵ <https://www.festspielhaus.at/de/kalender/236-akram-khan-company>

⁶ <http://www.rosas.be/en/8-anne-teresa-de-keersmaecker>

ekkor már komoly presztízzsel rendelkező Akram Khan 2000-ben alapította meg saját együttesét, koreográfusként pedig 2002-es művével, a *Kaash*-sal vált világszerte ismertté. Az előadást, melyet a Royal Festival Hall rezidens koreográfusként hozott létre, a franciaországi Creteilben mutatták be, s az év őszén már a budapesti közönség is láthatta. A *Kaash* (a szó hindiül annyit tesz: „ha”) alkotógárdája egy rendkívüli trió: a koreográfus a szintén Nagy-Britanniában nevelkedett, indiai születésű, a jazz-elektronika-világzene tengelyen alkotó NITIN SAWHNEY-t kérte fel a mű zenéjének megalkotására, díszletét pedig a világhírű szobrászművész, a Bombayból az 1970-es években Londonba települt ANISH KAPOOR jegyezte.

Akram Khan búcsúműve kifejezően ábrázolja munkásságának kiemelten fontos rétegét, személyes híd szerepét, kultúrák közötti létezését: a koreográfus az elmúlt két évtizedben számos vállalkozásába vonta be nyugatra települt, vele azonos, vagy hasonló gyökerű művésztársait. Dolgozott többek közt a pakisztáni eredetű brit író-dramáíróval, HANIF KUREISHI-vel, a *kathak* pápájával, az Új-Delhiben élő PANDIT BIRJU MAHARAJ-zsal, egykori mesterével, Padmashri Pratap Pawarral, és a keralai születésű, Franciaországban élő költővel, KARTHIKA NAIRRAL.

Akram Khan Company
Xenos © Fotók: Jean Louis Fernandez

Akram Khan Company
Xenos © Fotó: Jean Louis Fernandez

Akram Khan Company
Xenos © Fotó: Jean Louis Fernandez

Ugyanakkor – legendás társulásai – a „nyugati” világ ikonikus művészeivel folytatott művészi-kulturális párbeszédei is nevezetessé tették alakját. *Sacred Monsters* című, a londoni Sadler’s Wells színházban 2004-ben bemutatott, mesteri kettősét korunk táncművészetének egyik legnagyobb (előadóművészként szintén a közelmúltban visszavonult) alakjával, a mindenkor újra kivételesen nyitott balettszillaggal, SYLVIE GUILLEMMEL táncolta. Külön érdekesség, hogy Akram Khan komponálta a közelmúltban táncosként ugyancsak visszavonult Guillem búcsútornéjának egyik számát, a *Technét* is. A művet a Budapesthez legközelebbi turnéállomásán, azaz ugyancsak Sankt Pöltenben, s ugyanazon a színpadon adta elő 2015-ben a táncosnő, amelyen most a szintén elköszönő Akram Khan is játszott. Khan 2008 őszén mutatta be közös alkotását egy másik, világhírű partnerrel, JULIETTE BINOCHÉ-sal Londonban: az *IN-I* című kettős látványát ismét Anish Kapoor tervezte. Akram Khan, aki színpadi pályafutása huszadik évében megkapta a Brit Birodalom Rendjét, a showbusiness területén

is többször kirándult, 2006-ban például KYLIE MINOGUE turnéjának volt koreográfusa, 2012-ben pedig társulatával fellépett a londoni *Nyári Olimpiai Játékok* megnyitó-ünnepségén, II. Erzsébet királynő és nézők tízezrei, tévénézők százmilliói előtt.

Lehetetlenség volna felsorolni e gazdag pályafutás minden fontos elemét: összegezni azt viszont maga a táncos-koreográfus törekedett, szimbolikus jegyekben, utalásokban gazdag szólóművében, melyet idén februárban, Athénban mutatott be.⁷ Izgalmas, ám nem példa nélküli életút Khané, állítottuk korábban: csak a kortárs táncművészetek esetében is bőven lehet sorolni a neveket a Kelet-Ázsia (vagy éppen: Közép-Afrika, Latin-Amerika) – Nyugat-Európa, illetve a gyarmatosító „anyaország” – hajdani gyarmat tengelyein: az átfedés pedig számtalan. Markáns kivételként a japán butoh irányzat számos, jeles művészi pályát felmutató példája jelenik meg, a Távol-Keletről *nem* a hajdani gyarmati lét függvényében Párizsba, Londonba vagy éppen Bécsbe települt képviselőivel.

A hivatalosan közel egy évszázados, de valójában már a XVI. század folyamán kezdődő gyarmati időszak a soknemzetiségű, sokvallású, kisebb-nagyobb államokra tagolt, modern India történetében mély nyomokat hagyott. Ezek közül reagált számosra Akram Khan szülője, melynek irodalmi alapját a mindössze harminc esztendő kanadai drámaíró, JORDAN TANNAHILL szövegei jelentik. A *Xenos* (görög: idegen) a brit *14-18 NOW* című program⁸ keretében született, az I. világháború centenáriuma emlékező projektek sorában. E sorozat legismertebb, azonnal emblematikussá vált, megrendítő szépségű darabja a képzőművész PAUL CUMMINS és a dizájnér TOM PIPER *Poppies*, azaz *Pipacsok* című alkotása. A 888.246 darab kerámiavirág, mely először a londoni Tower árkát borította el (az inštalláció később turnéra indult, most a Carlisle-i kastély körül látható), egyenként állít emléket a világháború azonos számú, brit egyenruhában elesett halottjának. Akram Khan művének hőse egy a közel kilencszázezerből: fiktív alak, a mai India területéről a világ túlsó felére, meghalni küldött tízezrek egyike. Hogy egy évszázaddal ezelőtt a gyarmatokról Európába parancsolt tömegek kényszerültek katonai szolgálatra gyarmattartóik

⁷ <http://www.akramkhancompany.net/productions/xenos/>

⁸ <https://www.1418now.org.uk/>

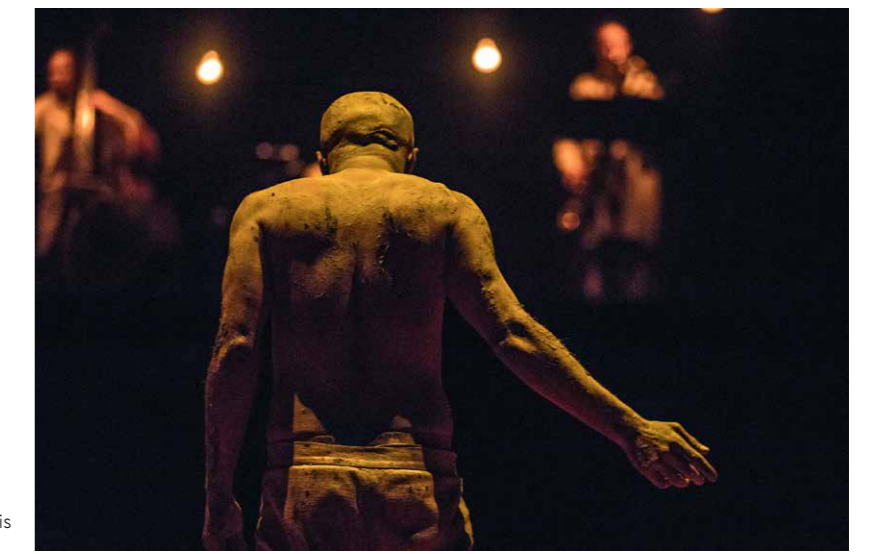
seregeiben, nem igazán közismert. Kevesen, de hallottak talán a brit korona elitegységében világszerte, a 19. század tízes éveitől szolgált, nepáli gurkákról, akiket azonban toboroztak, s alapvetően nem kényszer hatására váltak ágyúöntelékké, mint Akram Khan alakja.

A *Xenos* tehát egy szólómű, főhőse az egyszerű táncosból lett ismeretlen katona – hetven percében azonban közel egyenlő szerep és jelentőség jut az öt alakító Khan mellett az előadás összesen öt zenészének és a teret tervező, Londonban végzett német dizájnérnek, a rendező-koreográfusként is működő, egykori Marina Abramović-tanítvány MIRELLA WEINGARTENNEK, aki MICHAEL HULLS fénytervezővel közösen alkotta meg a *Xenos* pompás látványvilágát. A közönség már akcióra érkezik a játéktérbe: a színpadon egy hagyományos indiai dob, a dolakon játszó zenész és egy énekes látható. A látvány falusi ünnepet idéz: az előadás egészét meghatározó impozáns, domboldal-szerű rámpa tövében, a zenészek közt jelenik meg a táncos, hagyományos, fehér öltözetben. A magasban olykor sercegve villanó, meleg fényű égő-fűzér, a talajt föld borítja, balra egy csoportnyi tonettszék (a már soha meg nem érkező színpadi közönség helye), jobbra hinta, papírkötegek, rozszant bőrdond: a közeg, ahonnan a háború, melyhez valós köze nincs, elragadja a fiatal férfit. Háborítatlan létezése utolsó pillanatait látjuk: baljós érzetet még csak a mesterséges domboldalról letekerülő kötelek szövevénye nyújt. A táncos szellemes szimbolikával egyszerre letekeri a pazar mozgását addig finom csengettyűhanggal kísérel bokoláncot, majd úgynevezett antantszijként tekeri át derekán és mellkasán. A hipnotikus zenébe fegyverropogás hasít bele. A színpad egyszerre misztikus mozgásba kezd, az azt előidéző erők mindvégig láthatatlanok – a hinta leszakad, a székek és minden egyéb tárgy zörögve, döccenve megindul a meredélyen fölfelé. A lejtőn addig ernyedten heverő kötérendszer megfeszül, s kiderül: minden berendezési tárgy rögzítve van a hozzá. Lomha futószalagnak látszik most a sima felületű domboldal – a kötélet, egy ismeretlen erő, mint egy darálóba, a magasba kezd húzni a holmikát. A tér recsegve-ropogva kiürül. Fényváltás után, a föld borította emelkedő tetején immár öt zenész alakja jelenik meg. A táncos teste a magasból gördül-zuhan most élénk. A feltápaszkodó alak, mint egy magányos, viharvert madár, groteszk-szükszorító mozdulatokkal

jár-kel, fürkészköd, csipeget a színen (élénken idézve Alan Parker 1984-es filmje, a *Birdy* címszereplőjének, Matthew Modine-nak felejthetetlen figuráját). A domb tetején bizarr, szimbolikus tárgy, egy reflektor-gramofon hibrid tűnik fel. Hatalmas tölcseréből hol zene és beszéd hallatszik, hol a kopár, kietlen csatateret pásztázó, vakító fénynyaláb árad. Lövésekként szóló írógépkattogást hallunk, pattogó vezényszóként neveket gyors egymásutánban, indiai-pakisztáni eredetű művészekét (Hanif Kureishi színműrő, AZIZ ANSARI színészé vehető ki többek közt a dübörgő hangviharból), a nevek közt dörrenéssé erősödő írásjel az írógép zaja – mintha egy katonai parancsnokság irodájában lennénk, itélethozatal idején.

A táncosból lett ismeretlen katona, a szimbolikus, időtlen egy monológja hallatszik, sorsa így terjeszkedik általánossá: a tű megakad, az idő megáll. Khan egy vaskos kötélfonatba tekeredve leereszkedik a meredélyen – az álmait látjuk, melyekben a végveszély érzete és a honvágy villanásai keverednek – felcsendül a hagyományos zene, megindulnak a táncos erre válaszoló, kerengő mozdulatai. Az alak aztán visszakapaszkodik a magasba, feje köré groteszk maszkként tekeri fel a vaskos kötéletet. A tölcser-reflektor hosszasan pásztázza az üres színpadot. Mintha tengerparti dűnét látnánk: a hullámok moraja hallatszik – szinte látjuk szemünk előtt a távolban, a sárga mentőmellényesekkel zsúfolt, tenger dobálta ladi-kokat – Khan érzékeny eszközökkel csempészi be darabjába a 21. század rettentő párhuzamait. „I am alone... I have been a soldier... I have killed...” a belső monológ foszlányai keverednek a kietlenség neszeibe. A színpadot uraló lejtő egyszerre vörös fényben úszik, mintha izzó lávafolyam omlana elénk. A magányos táncos-katona, az eszköz, az ágyúöntelék teste szinte tehetetlenül gördül le a rámpán: lassú mozdulataiban krisztusi pózokat vesz fel, mindeközben Mozart *Requiemjének* háborzongató *Lacrimosa*-tétele szól. Az ismeretlen indiai katona haláltusáját az újból felcsendülő zene és a kathak mozdulatai, a hipnotikus örvénylés, a hazagondolás képe zárja. Az utolsó képben, a lejtő magasából tobozok ezrei hullanak alá földöntúli zörgéssel, földgörgöngyként a szín síkjára. A táncos felmászik a kaptatón és beáll a süket csend, s lezuhan a sötét.

Akram Khan rekviemje nem szűkölködik hatáskeltő elemekben, direkt és patetikus utalásai olykor túl is terhelik mondandóját. Művének üzenete azonban oly jelentős és erőteljes, hogy e stílári problémák a sorstörténet jelentőségét és hatását érdemben nem rendítik meg. A *Xenos* látványvilága pedig olyan egyedi, és intenzív, hogy elég csak annyit megjegyezni: a játék végén, az izzó fényekkel továbbra is megvilágított, hatalmas térelemhez zarándokként, százával gyűlt oda, s állt előtte hosszú percekig a közönség, s vált múzeumává a színházterem.

Akram Khan Company
Xenos
© Fotó: Jean Louis Fernandez